

Lohner Klaudia

Profilalkotás – kutatásokon át a helyszíni szemléig

Criminal profiling – trough researches to crime scene investigation

Absztrakt

E tanulmány célja, hogy rávilágítson arra, hogy a tudományos megalapozottság, a széles körű elméleti ismeretek és a gyakorlati tapasztalat, szakértelem egyaránt nélkülözhetetlen elemei egy működőképes profilelemzési eljárás kidolgozásának és az azzal összefüggő kutatásoknak. Egy folyamatban lévő kutatás részeredményeivel és más kutatások eredményeinek áttekintésével igyekszem alátámasztani, hogy a statisztikai megközelítésű profilalkotás működőképes módszer az emberölés bűncselekmények elkövetőinek profilozásában. Azonban nem a statisztikai megközelítésű profil lehet az egyetlen használható módszer. Ha kizárólag statisztikai eljárásokat alkalmaznánk, azzal figyelmen kívül hagynánk az elkövetői viselkedés komplexitását, és nem is lenne szükség profilalkotó, viselkedéstudományi ismeretekkel rendelkező szakemberekre. A megoldást a multidiszciplináris, vegyes megközelítés jelentheti. Azonban bármilyen megközelítést is alkalmazunk a bűnüldözési, helyszínelési, nyomozási ismeretek kutatásokba való beépítése nélkül eredményeink – bár tudományos közegben megállhatják a helyüket – gyakorlati alkalmazhatósága kétségessé válhat.

Kulcsszavak: profilalkotás, pszichológiai és statisztikai megközelítésű profil, helyszíni szemle elmélete és gyakorlata

Abstract

The aim of this study is to highlight that scientific substantiation, extensive theoretical knowledge, practical experiences and expertise are all indispensable elements for the development of a well-functioning, professional profiling procedure and related researches. With partial results of an ongoing research and a review of the results of other researches, I try to prove that statistical

profiling is a viable method for profiling perpetrators of homicides. However, a profile with a statistical approach may not be the only method that can be used. Using only statistical procedures would ignore the complexity of offender behaviour, and there would be no need for profiling professionals with behavioural science knowledge. The solution could be a multidisciplinary, mixed approach. Regardless of the approach taken, without incorporating law enforcement knowledge, crime scene investigation and investigative knowledge into research - although they might come through in the scientific community - their practical applicability may become questionable.

Keywords: profiling, psychological and statistical profiling approach, theory and practice of crime scene investigation

Bevezető

Rendőrségi és kutatói munkám során is gyakran találkozom olyan kollégákkal, akik szkepticusan tekintenek bizonyos tudományos megközelítésekre, tudományterületekre vagy eredményekre. Bár ennek a mondatnak lehetne negatív felhangja, még sincs: a kritikus gondolkodás, valamint egy biztosnak tűnő állítás, eredmény megkérdőjelezése fontos, ha lépést akarunk tartani a fejlődés ütemével és a modern kor kihívásaival. A szakemberek (legyenek elméleti vagy gyakorlati területen dolgozók) kritikái előmozdítják a tudományos vizsgálódás és eredmények gyakorlati alkalmazhatóságának lehetőségeit. A rendészettudomány így nem tud önmagáért lenni, és a kutatókat gyakorlatba is átültethető, hasznosítható eredmények produkálására sarkallja.

Gyakran találkozom ezzel a kritikus gondolkodással a profilalkotás említésekor is. Hogy miből ered néhány nyomozó szkepticizmusa e tudományterületet érintően, az meglehetősen összetett kérdés. Egy azonban bizonyos: ez a hozzáállás nem légből kapott és nem teljesen alaptalan. A profilalkotás eddigi eredményei nem minden esetben követhetők, találkozhatunk kudarcba fulladt profilokkal is (lásd: „*Paul Britton és a Rachel Nickell ügy*” című fejezet), a nyomozók elmondása alapján pedig számos esetben nem nyújt előrelépési lehetőséget az ügyekben. Lehoczki Ágnes *Nehézségek és módszertani dilemmák a profilalkotás hazai kutatásában* című tanulmányában részletesen taglalja azokat az okokat, amelyek a profilalkotás jelenlegi megközelítéséhez vezettek hazánkban: mint a nyomozók idegenkedése a módszertől, a speciálisan képzett szakemberek hiánya, a külföldi (például FBI-os) szakértők igénybevehetősége egy-egy speciális esetről. A profilalkotás a jelenlegi alkalmazásnál jóval több

feladatra, a cselekmények jóval szélesebb körében lenne használható, a nyomozói munkát mind időben, mind anyagi ráfordításban gazdaságosabbá, hatékonyabbá téve (Lehoczki, 2014). De mitől lesz egy módszer jó? Hogyan lehetne vele érdemben segíteni a munkát?

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a profilalkotás tudománya bár nem egzakt, nem is légből kapott. Az ilyen speciális nyomozástámogató munkát végző szakemberek nem megérzésekre vagy sorozatélményeikre alapozva vonnak le következtetéseket, hanem a helyszíni adatokból és a nyomozás során felmerülő egyéb információkból dolgoznak. A különbség valójában az, hogy egy másik szemüvegen keresztül, olykor a nyomozócsoport tagjaitól eltérő részletekre fókuszálva, tudományos megalapozottsággal végzik elemzéseiket.

A következő fejezetben taglalt Rachel Nickell ügyben elkövetett hibák jól mutatják, hogy az Egyesült Királyság profilozó egységei mekkora utat tettek meg a kezdeti próbálkozásoktól a tudományosan megalapozott, multidiszciplináris megközelítésű módszerekig.

E tanulmányban bemutatom az alapvető profilalkotási megközelítéseket, a statisztikai és a klinikai megközelítésű profilalkotást, kiemelve azok előnyeit és hátrányait. Ezzel rávilágítva arra, hogy a profilalkotásnak – épp ahogy például Franciaországban vagy az Egyesült Királyságban – tudományos módszerekkel megalapozottnak, multidiszciplinárisnak, vegyes megközelítésűnek kell lennie, a nyomozói munkát több részterületen segítve.

Ezt követően megvizsgáljuk, hogy a gyakorlati szakértelemnek és a helyszíni szemlével kapcsolatos ismereteknek miért van szerepük egy profilalkotással kapcsolatos kutatásban.

A klinikai megközelítésű profilalkotás. Paul Britton és a pentagramos gyilkos

1983-ban, mikor a pentagramos gyilkos néven elhíresült férfi megölte első áldozatát, a hatóságok Paul Britton klinikai szakpszichológushoz fordultak segítségért. Arra kérte az eljáró nyomozó, hogy a bűncselekmény helyszínét megtekintve, mondjon valamit a gyilkosról. A 33 éves áldozatot hét késszúrással ölték meg, kezét, lábát összekötötték, a test mellett pedig egy darab papír feküdt, mely egy pentagramot ábrázolt. A nyomozók rituális gyilkosságra gyanakodtak, azonban Britton véleménye szerint ez sokkal inkább az elkövető szexuális deviáns vágyának racionalizálását tükrözte. A szúrások véletlenszerűsége arra engedte következtetni Brittont, hogy az elkövető nagyjából a húszas évei elején járó fiatal férfi. Továbbá a jellemrajz szerint vélhetően magányos típus. Ugyan

volt már barátnője, szexuálisan mégis éretlen. Feltehetően a tett helyszínének közelében él a szüleivel, és látásból ismerte áldozatát. Az okozott sérülésekből arra következtetett, hogy kétkezi dolgozó lehet, aki ügyesen bánik a késsel, vélhetően erős, sportos. Heves szexuális vágyát pedig pornóújságokkal, erőszakos, sátáni témákkal elégíti ki.

Amikor még egy nőt megöltek hasonló módon 1985-ben, Britton megállapította, hogy a két gyilkosságot ugyanaz a személy követte el. A hatóságok ezt követően jutottak el Paul Bostock fiatal húsfeldolgozóhoz. A házkutatás során talált tárgyak megerősítették Britton profilját: késkészletet, katonai fegyvereket, pornóújságokat, kínzott nőket ábrázoló durva rajzokat találtak nála. Britton tehát intuitív módon, klinikai tapasztalataira támaszkodva következtetett arra, hogy az emberölést szexuális motivációból követték el. Állítása beigazodott (Innes, 2007).

Paul Britton és a Rachel Nickell ügy

1992-ben Angliában Rachel Nickellt, a 23 éves modellt megerőszakolták, majd 49 késszúrással megölték a kétéves fia szeme láttára. Az ügy az egyik legjelentősebb mérföldkövet képviseli a profilalkotás egyesült királyságbeli történetében. Ekkoriban a profilalkotási tevékenységek többsége az FBI Viselkedéstudományi Egységén belül zajlott, az Egyesült Királyság rendőri köreiből tapasztalható növekvő érdeklődés miatt bizonyos személyek megjelentek, akik ilyen szolgáltatásokat nyújtottak a brit nyomozóhatóságoknak. Paul Britton is így vett részt a Rachel Nickell -gyilkosság vizsgálatában.

A profilja – a pentagramos gyilkos profiljához hasonlóan – információkat tartalmazott az elkövető feltehető demográfiai háttéréről, életkoráról, korábbi bűncselekményeiről, szexuális fantáziáiról. A nyomozók ez alapján jutottak el első számú gyanúsítottjukhoz: Colin Stagghez. A férfit azonban nem tudták a bűncselekményhez kötni. Egy fedett nyomozónőt bíztak meg, hogy lépjen kapcsolatba vele. Az ügy és a gyanúsítottal kapcsolatos profil megjelent a médiában. A férfit személyiségzavarában is diagnosztizálta Britton, és ezeket az „információkat” is mind lehozták a nemzeti bulvárlapok és tévéhíradók (Alison & Rainbow, 2011).

A férfit ártatlanul vádolták meg. A valódi elkövetőt 2006-ban kerítették kézre. A védelem azzal érvelt, hogy a titkos rendőri művelet tisztességtelen és sérti a terhelt azon jogát, hogy „nem köteles magát bűncselekmény elkövetésével vádolni” – amit a titkos információgyűjtés során „kikényszerítettek”. Egy pszichológus véleménye az volt, hogy Britton profilja spekuláció, amely

kizárólag az ő személyes benyomásán alapul. Azzal is érveltek, hogy az elkövetői profilalkotás megbízhatatlan technika, amely nem érte el a tudományos elfogadottság szintjét.

2002-ben, nyolc évvel az eset után Paul Britton megjelent a Brit Pszichológiai Társaság előtt, ahol szakmai szabálysértéssel vádoltak a Rachel Nickell vizsgálatban betöltött szerepe miatt. A panaszt Colin Stagg terjesztette elő, amit arra alapozott, hogy Britton nem megfelelően és nem tudományosan végezte feladatait. Valóban a hiányosságok között szerepelt, hogy viszonylag elszigetelten dolgozott számos területen (az interjútanácsoktól kezdve, a profilozáson át, a fedett munkákig részt vett a munkafolyamatokban), és úgy tűnt, legalábbis a vizsgálócsoporthoz fűződő kapcsolata tekintetében, hogy tanácsai szorosan és elválaszthatatlanul kapcsolódnak a döntéshozatalhoz, vagyis nem volt pártatlan és nem volt függetlenedve az ügytől. Illetve nem jelölte meg állítása bizonyítékalapjait. Például azt állította, hogy a gyanúsított szexualitásának ismeretében „*azonnal tudni fogja, hogy ő [az elkövető] megölte Rachel Nickellt, anélkül, hogy megemlítette volna*”. Az az állítás, miszerint a gyilkost megbízhatóan be lehet azonosítani pusztán azzal, hogy belépnek egy szobába, a telepátia és nem a klinikai szakértelem fogalmába tartozik (Alison & Rainbow, 2011).

A Rachel Nickell ügy tanulságai

A Rachel Nickell ügyből bizonyára számos más tapasztalat is levonható, most azonban azokat emelem ki, melyek e témakör szempontjából relevánsak lehetnek.

- 1) Britton profilját kizárólag saját szakmai tapasztalatára alapozta, érveit és a profilt semmilyen tudományos kutatással nem támasztotta alá. A profilozó sem támaszkodhat kizárólag a megérzésekre és tapasztalataira, többek között azért, mert az általa leírt következtetéseknek reprodukálhatónak kell lenniük (Alison & Rainbow, 2011).
- 2) Britton elszigetelten dolgozott. Fontos, hogy egy ilyen módszer alkalmazásának meglegyenek a megfelelő keretei és ellenőrizhető legyen.
- 3) Amikor a Nickell ügyet elkezdték előkészíteni bírósági tárgyalásra, a profil – melyre a gyanúsítást alapozták – gyenge súllyal esett latba, hiszen felszínre törtek az intuitív módszerrel kapcsolatos aggodalmak. A profil egyébként sem lehet bizonyító erejű módszer. Esetleg közvetett bizonyítékként fogadható el egy bírósági tárgyaláson. Ez azonban nem jelenti, hogy a módszer nem megfelelő, pusztán azt, hogy helye egy eljárás nyomozati szakában van, ahol irányt tud mutatni az eljáró nyomozóknak az ügy kapcsán (Alison & Rainbow, 2011).

- 4) Ha több eljárási cselekményben vesz részt a profilozó, kvázi túl szoros a kapcsolata a nyomozókkal, esetleg a nyomozócsoport tagja, akkor pont az ezekben az esetekben igen hasznos függetlenség, a kívülről szemlélő objektivitásának képessége tűnik el. Épp úgy, ahogy elemző-értékelő tevékenységet sem érdemes annak végeznie, aki például lebonyolítja a helyszíni szemlét, és aktívan részt vesz a nyomozásban.
- 5) Az ügyben készített profilnak hatalmas médiavisszhangja volt, annak apróbb részleteivel együtt. Ma már persze jóval értelemszerűbb lenne, hogy a profil – úgy, mint az eljárás során használt többi módszer – az eljárás végéig zártan lenne kezelendő. A nyomozás bizonyos részleteinek nyilvánosságra hozatala egy megfontolt döntés, mely mellett leginkább akkor döntenek, ha az az ügyet valamiért előre viheti.

A fenti két példa remekül prezentálja az intuitív profilalkotás előnyeit és hátrányait. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a klinikai megközelítés sokáig nem egy egységes módszertant jelentett, hanem egy olyan folyamatot, amely során az adott profilt megalkotó pszichiáter vagy pszichológus saját klinikai tapasztalataira támaszkodott, és ezen ismereteit igyekezett átültetni ismeretlen elkövetők utáni nyomozások támogatására (Copson, 1995; Ivaskevics, 2020).

A klinikai megközelítés alapkonceptiója, hogy az egyes viselkedési zavarokhoz bizonyos viselkedési jellemzők társulnak. Ha a nyomokból felderíthető a mentális zavar, ennek alapján már az elkövető jövőbeni viselkedése is megjósolható (Ivaskevics, 2020).

A pszichiáterek bevonása a profilalkotásba hasznosnak bizonyulhat: tapasztalataikat a viselkedéstudományban és a pszichopatológiában remekül tudják kamatoztatni arra, hogy bűncselekmények helyszínéből származó információk alapján következtetéseket vonjanak le az ismeretlen elkövető pszichológiai jellemzőire vonatkozóan. Ebből kifolyólag a klinikai szakpszichológusok és a pszichiáterek alkalmazása profilalkotási célokra rendkívül népszerűnek minősült számos országban.

Felmerül azonban egy probléma: nincs tudomásunk olyan kutatásról, amely a pszichiáterek profilalkotásban való hatékonyságát összehasonlította volna más módszerek hatékonyságával. Ezen túlmenően arról sincs információ, hogy egyéni tapasztalataik mellett milyen mértékben használják fel a területen végzett empirikus kutatások eredményeit. A kutatások nélküli, kizárólag egyéni tapasztalatra épülő klinikai profilalkotás veszélyeket rejt magában az objektivitást és tudományos megbízhatóságát illetően, amelyre több tanulmány is felhívta a figyelmet (Rainbow & Gregory, 2009; Garb & Boyle, 2003; Ivaskevics, 2020).

A statisztikai megközelítésű profilalkotás

Ivaskevics Krisztián *Bűnözői profilalkotás* című tanulmánya szerint a statisztikai megközelítés az elkövetői viselkedések, valamint egyéb, a bűncselekmények helyszínéből származó információk elemzését jelenti, többváltozós statisztikai eljárásokkal. A módszer alapkonceptiója, hogy a nyomok alapján összeállítható egy részletes viselkedési profil, amely sok viselkedési sajátosságot ölel fel (ezért nevezik többdimenziósnak), és amely jellemző az elkövetőre, ugyanakkor megkülönbözteti őt más elkövetőktől. A módszer alkalmazói lényegében egy „viselkedési ujjlenyomatot” próbálnak összeállítani, amit összevetnek az adatbázisaikban található más „ujjlenyomatokkal”, hogy megtalálják a leghasonlóbbakat (Ivaskevics, 2020).

Ez azonban valójában nem a tisztán statisztikai megközelítést jelenti. A profilalkotási módszerek szinte mindig valamilyen statisztikán alapulnak (tágabb értelemben akkor is, ha a pszichológus vagy nyomozó fejben, a korábbi tapasztalatai alapján elemzi az ügyet, összehasonlítja korábbiakkal). A módszereket tekintve talán elmondhatjuk, hogy a legtávolabb a tisztán statisztikai módszerek (lásd: magyar módszer) állnak a fent említett, Paul Britton által is alkalmazott pszichiátriai tapasztalatokon alapuló, intuitív profilalkotástól. Lényegében ezt a módszert alkalmazza az FBI is, ahol – főként a kezdeti időkben – a profiloizók olyan nyomozók voltak, akik egyfajta „intuitív géniuszok” voltak, rengeteg tapasztalattal. A tudományág fejlődésével persze az FBI-os módszerek is finomodtak, egyre inkább a tudományos megállapításokra alapozva azokat.

Az Egyesült Királyságban alkalmazott módszer a Behavioral Investigative Advice (BIA), ahol a statisztika egy fontos eszköz a profilalkotásban. A BIA viselkedés alapján tipizálja az elkövetőket. A helyszíni viselkedésből következtetéseket von le az elkövető típusára, így pedig jellemzőire vonatkozóan.

A korábban említett magyar módszer (Nagy & Elekesné, 2004) egy tisztán nyers statisztikai eljárás, mely lényegét tekintve egy gyakoriságból adódó valószínűségeen alapuló eljárás, szociológiai jegyekre koncentrálva.

Jelen tanulmányban „statisztikai megközelítés” alatt azt a megközelítést értem, ahol a statisztikai eljárások (például gépi tanulás, logisztikus regresszió, vagy mentális jellegű statisztika a pszichológiai profilnál) fontos eszközei a profilalkotásnak. A különböző módszerek kategorizálásáról részletesebben Haller József és társai írnak e tanulmánykötetben (Haller, Petőfi & Mészáros, 2021).

Mint azt láthattuk Britton intuitív módon következtetett Paul Bostock, a pentagramos gyilkos motivációra. A Kriminálpszichológiai Kutatóműhelyben¹ végzett

1 Nemzeti Közszerzői Egyetem, Rendészettudományi Tanszék.

kutatás keretében megállapítottuk, hogy az emberölést elkövető személy motivációja nemcsak intuitív módon, hanem statisztikai eljárásokkal is megállapítható a helyszínen talált adatokból. Kutatásunkban (Lohner, Hermann & Haller, 2021) a bűncselekmény helyszíni jellemzőiből, statisztikai-matematikai adatelemzési módszerekkel szignifikánsan megkülönböztettük egymástól a szexuális és a nyereségvágyas motivációjú emberöléseket. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy mesterséges intelligencia felhasználásával 90% fölötti valószínűséggel azonosítani tudjuk az emberölés motivációját pusztán a helyszíni nyomok alapján. Például a szexuális és nyereségvágyas motivációjú emberölések között szignifikáns különbség mutatkozott az áldozat életkorában, nemében, alkoholos befolyásoltságában, a halál okában, az eszközhasználatban, értékek eltulajdonításában, valamint a holttest elhelyezésében. Ezek a különbségek statisztikai jellegűek, vagyis gyakrabban fordultak elő a szexuális motiváció esetében, de előfordultak a nyereségvágyas motiváció esetében is

Természetesen nem ez a kutatás az egyetlen, mely alátámasztja a statisztikai megközelítésű módszer létjogosultságát. Az első ilyen eredmények egyike Canter és Heritage kutatásából származik. A rendőrség által biztosított adatokon végrehajtott többdimenziós skálázási elemzéssel öt különböző mintázatot sikerült elkülöníteniük, az adatbázisban lévő bűncselekményeket pedig sikeresen kategorizálták az egyes viselkedéscsoportokba. Ezeket az eljárásokat ezt követően rengeteg tanulmányban használták, többek között emberölések, rablások, betörések, szexuális bűncselekmények vagy éppen gyűjtogatások viselkedésdinamikai feltérképezésére (Canter & Heritage, 1990; Ivaskевичs, 2020).

Ressler és munkatársai 1986-os kutatásukban az Egyesült Államokból származó adatok felhasználásával kimutatták, hogy az elkövetők jellemzői korrelálnak az áldozatok életkorával, a bűncselekmény helyszíne és az elkövető lakóhelye közötti távolsággal, a lábnyomok hagyására és a fegyver helyszínen hagyásával kapcsolatos óvintézkedésekkel (Douglas, Ressler, Burgess & Hartman, 1986).

Salfati és Canter az Egyesült Királyság gyilkosságainak adataiból kimutatta, hogy az elkövető neme, foglalkozása, bűnözői karrierje, és az áldozathoz való viszonya összefüggésben van a bűncselekmény helyszínével (Salfati & Canter, 1999).

Egy 2013-as japán kutatás eredményei azt mutatták, hogy statisztikailag szignifikáns összefüggések vannak az elkövető tulajdonságai és az áldozat jellemzői, a bűncselekmény helyszínének jellemzői, valamint az erőszak és a bűncselekményhez kapcsolódó egyéb magatartások között. A mintában 839 esetet vizsgáltak logisztikus regressziós modellekkel, és elsősorban arra voltak kíváncsiak, hogy a bűncselekmény helyszíni információiból az elkövető jellemzőire való következtetések mennyire megbízhatók. A modelljük prediktív érvényességét

ROC elemzéssel és tízszeres keresztvalidációs eljárás segítségével vizsgálták. Eredményeik összhangban vannak az utóbbi két kutatás eredményeivel (Fujita et al., 2013).

Ivaskevics Krisztián és Louise Almond 2019-es tanulmányukban 355 magyarországi ismeretlenesben induló, megoldott emberölés bűncselekményt vizsgáltak annak megállapítására, hogy a helyszíni viselkedés és a bűnözői előélet között kimutathatók-e összefüggések. Az eredmények azt mutatták, hogy a különböző gyilkossági módszerek és az okozott sérülések típusai a legfontosabb prediktorok közé tartoztak, négy gyilkossági magatartást és három sérüléstípust találtak összefüggésben hat különböző előélettel. A kezdeti elemzések során feltárt jelentős összefüggéseket ezt követően bináris logisztikai regressziós modellekbe vitték be. Egy modell kivételével minden modell szignifikáns volt, ami megerősíti a korábbi tanulmányokat, amelyek azt sugallják, hogy a bűncselekmény helyszínén tanúsított viselkedés felhasználható az elkövető tulajdonságainak előrejelzésére az emberöléses bűncselekmények során (Ivaskevics & Almond, 2019).

A kutatások sorát még lehetne folytatni, de véleményem szerint a fentiek már jól szemléltetik, hogy a különböző statisztikai módszerek fontos elemei a profilelemzésnek és az ahhoz kapcsolódó kutatásoknak. Azonban csakúgy, mint az eddigi megközelítéseknek, a statisztikai megközelítések, és a tisztán statisztikai eljárás alkalmazásának is vannak hátrányai. Egyrészt a specifikus, átlagtól eltérő ügyekben nehezebb alkalmazni a módszert, másrészt pedig az elkövetői viselkedés modellezése önmagában még nem rejt használható információkat a nyomozóhatóság számára, a különböző viselkedésmintázatokat hozzá kell kapcsolni elkövetői tulajdonságokhoz (Ivaskevics, 2020).

Az elmélet és gyakorlat találkozása a profilalkotásban

Véleményem szerint minden nyomozástámogató módszernek, így a profilalkotásnak is olyan információkat kell nyújtania a támogatást kérő eljáró egység vagy rendőr számára, amelyeket ő maga még nem tud, vagy nem biztos benne és megerősítésre van szüksége. Mindemellett olyan tudással érdemes kiegészíteni a nyomozásokat, mely módszerek végrehajtására nincs megfelelő eszköze, nincs ideje, vagy nincs hozzá szakértelme. Remek példa erre az elemző-értékelő tevékenység keretében végzett hálózatelemzés: a rendőri szervek leterheltsége nem teszi lehetővé, hogy minden kapitányság minden nyomozója tudjon kezelni egy hálózatelemző programot, eljárni azzal kapcsolatos képzésekre, legyen ideje feltölteni egy adatbázist. Így ezek hiányában nem tudná vagy nem

engedhetné meg magának, hogy hónapokig egy bűnözői hálózat elemzésével bajlódjon. Többek között ekkor jön képbe az elemzői támogatás kérése. Az elemzők feladata (az elemzői készségek és tudás megszerzése és folyamatos fejlesztése mellett), hogy a nyomozástámogató ismereteket megszerezzék, beszerezzék a bizonyos elemzésekhez szükséges szoftvereket és megtanulják azok használatát. Ez azonban önmagában kevés: az elemzés eredményeinek az eljárásban felhasználhatónak kell lenniük. A nyomozónak át kell látnia, hogy mi alapján jutott az elemző az adott következtetésekre, így azt is, mennyire megbízható információkkal áll szemben. Fujita és Watanabe szerint fontos, hogy a bűnügyi nyomozásokban részt vevő rendőrök ismerjék az elkövető profilalkotásának pontosságát, hogy meghatározzák, milyen mértékben támaszkodhatnak a profilra (Fujita et al., 2013).

Természetesen egy jó, használható elemzés elkészítésének rengeteg lépcsője és kritériuma van, arról nem beszélve, hogy ezek mibenlétét elemzési módszerek és technikák összessége határozza meg. A hazai bűnügyi elemző-értékelő tevékenység részét képezi a profilalkotás módszere is. Ezen módszer megbízhatóságát, értelmezését, felhasználhatóságát is biztosítani kell épp úgy, mint egy hálózat- vagy híváslista elemzését. Persze kiemelten fontos, hogy egyetlen nyomozástámogató módszertől se várjunk többet annál, ami a rendeltetése. Ahogy Dr. Petőfi Attila r. vezérőrnagy úr is megfogalmazta a *Kriminálpszichológia...* konferencián – ne akarjuk egy profilelemzésnél megkapni az elkövető nevét, címét, telefonszámát, mert ez a módszer nem hivatott ezen cél elérésére², ahogy egy híváslista elemzés sem hivatott az elkövető hajszínének megállapítására. Mindezek mellett minden elemző-értékelő módszer, technika alkalmazásakor szükséges a megfelelő gyakorlati ismeretek és tapasztalat megszerzése. Már egy profilelemzéssel kapcsolatos kutatás során is ismernünk kell, hogy mely adatok állhatnak rendelkezésre egy eljárás elején, amikor egy profilelemzési támogatás kérésére sor kerülhet.

A statisztikai megközelítés – a módszer korábban említett hátrányaitól függetlenül – és a többdimenziós skálázás a profilalkotás kutatásában meghatározó módszertan lett, az eredmények pedig számos esetben szolgáltatottak alapot a gyakorlatba történő átültetéshez (Ivaskevics, 2020). A gyakorlati alkalmazhatóság feltételei azonban itt nem érnek véget: ahhoz, hogy ez lehetséges legyen a kutatás lefolytatása során végig szem előtt kell tartanunk a gyakorlati felhasználhatóság kérdését, kezdve a változók kiválasztásával.

2 Dr. Petőfi Attila r. vezérőrnagy előadása a *Kriminálpszichológia – elmélet és gyakorlat találkozása* című konferencián, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2021.

Helyszíni szemle jelentősége a profilalkotásban és a profilalkotással kapcsolatos kutatásokban

A nyomozati szakasz egy bűncselekmény rekonstrukcióját foglalja magába, amelynek célja az egyes elemeket összekötő és ebből következő logikus, kölcsönös kapcsolatok felszínre hozása. Amikor szigorúan magáról a vizsgálatról beszélünk, annak kockázata, hogy egy adott esetet nem tudnak megoldani, az éppen az eljárás ezen szakaszában felmerülő hiányosságokhoz kapcsolódik (Daniszewska, 2016).

Egy bűncselekmény felderítéséhez a kriminalisztika hat alapelve nyújt segítséget. A tényállást megalapozó fő kérdéseket kell mindenekfelett tisztázni, vagyis:

- 1) a kriminalisztikai hét fő kérdés (mi?, hol?, mikor?, hogyan?, ki?, kivel?, miért?), ahhoz, hogy a múltat megismerjük, hogy rekonstruálhassuk;
- 2) a múlt megismerhető, mégpedig a nyomok és anyagmaradványok segítségével, mivel
- 3) minden bűncselekmény hagy nyomot, amelyeket módszeresen össze kell gyűjteni csakúgy, mint a személyi bizonyítékokat, így aztán
- 4) minden kriminalista annyit ér, amennyi adata van; az adatok gyűjteménye pedig a helyszín és a hozzá kötődő elsődleges intézkedések, vagyis
- 5) az első csapás jelentősége, amelyekből kinyerhetjük, és amelyekkel megszereshetjük a végső célunkhoz, az (egyedi) azonosításhoz szükséges adatokat;
- 6) *natura non facit saltum*, vagyis a nyomozó, a nyomozás a megismételhetetlen, egyedileg azonosítható tettet (tetteseket) keresi (Fenyvesi, 2013; 2016).³

Ebből jól látszik, hogy az első csapás és az eljárás elején beszerzett megfelelő adatok elengedhetetlenek a későbbi azonosításhoz. A pontosan elvégzett helyszíni szemle az eljárás sikerességét tekintve meghatározó.

A profilalkotó szintén ezekből az adatokból kezd el dolgozni (persze később bővíthető ezen adatok köre, ahogy a nyomozás során egyre több információ áll a hatóságok rendelkezésére). Így munkája is annyira lehet pontos és megbízható, amennyire a vizsgálat alapját képező adatok. A profilalkotó tevékenysége magába foglalja, hogy a helyszíni viselkedésből következtet az elkövető jellemzőire (Ivaskevics & Almond, 2019).

3 Deklarált tétel mind az elméletben, mind a gyakorlatban, hogy a természetes személy elkövető egyedi, mással össze nem tévesztendő alany. Olyan egyedi jelenség, biológiai lény, amely duplumként nem létezik a földön. „*Natura non facit saltum*” – mondja a latin, a természet nem ismétli önmagát (Fenyvesi, 2013; 2016).

A helyszínen található adatokat tehát tudnunk kell értelmezni. Feltehető, hogy akik ilyen kutatásokat végeznek nem feltétlenül rendelkeznek több tíz éves bűnügyi tapasztalattal, ezért is nagyon fontos a gyakorlati szakemberek bevonása az ilyen jellegű kutatásokba.

A korábban említett, a Kriminálpszichológiai Kutatóműhelyben végzett kutatásunkban (Lohner, Hermann & Haller, 2021) nagy szerepet játszott a gyakorlati tudás ismerete. Olyan rendőri szerveknél több évet töltött szakemberektől kértünk segítséget, akik érdemben tudtak nyilatkozni a helyszíni szemle menetéről, az ott látható nyomokról, és az emberölési ügyekben indult eljárásokról.

Ennek nyomán a kutatásban felhasznált független változóink olyan jellemzők, amelyek az eljárás kezdeti szakaszában kiderülnek, mert első körben ezeknek van jelentőségük a profilelemzési tevékenység végzésekor (lásd 1. számú táblázat). Azonban azt, hogy az általunk vizsgált rendőrségi adatbázisban szereplő bűncselekmény körülményeire vonatkozó információkból mi az, amire vonatkozóan az eljárás első szakaszában (körülbelül az első 24 órában) a hatóságok jellemzően rendelkeznek információval, nem feltétlenül derült ki pusztán szakirodalom és jogszabályok áttekintéséből. Ahhoz volt szükségünk gyakorlati szakemberekkel való konzultációra, hogy valóban azokat válasszuk ki, amire nagy eséllyel a kezdeti időben lesz információnk.

A változók kiválasztásának indoklásához szükséges tisztázni néhány alapvető emberölés bűncselekmény során folytatott eljárásban lezajló momentumot. A helyszíni szemlét a szemlebizottság végzi. Szándékos életellenes bűncselekmény gyanúja esetén az igazságügyi orvosszakértő⁴ is részt vesz a helyszíni szemlén, mely során megállapításokat tesz. A halottvizsgálat⁵ főbb céljai a halál tényének, módjának, okának, valószínűsíthető idejének megállapítása. A halál okát a helyszíni halottvizsgálat során sok esetben csak valószínűsíteni lehet, azt biztonsággal csak a boncolás kiegészítő vizsgálatainak (szövettan, toxikológia, illetve post mortem képalkotó vizsgálatok stb.) eredménye alapján lehet megállapítani. A sértett boncolását jellemzően a holttest felfedezésétől számított 24 órán belül elvégzik. Ekkor az ügyben eljáró nyomozó kérdéseket fogalmaz meg a boncolást végző orvosnak. Általánosságban elmondható, hogy a halál oka, ideje, módja, különös kegyetlenség volta, támadott testtájék, sértett egyéb egészségügyi állapota, betegségei, korábban

4 A helyszíni halottvizsgálaton az igazságügyi szakértői névjegyzékbe igazságügyi orvostan szakterületre bejegyzett igazságügyi szakértő járhat el.

5 A halottvizsgálatok körébe sorolják a jogszabályok a helyszíni halottvizsgálatot, a helyszíni halottszemlét, a különböző boncolásokat (kőrboncolás, hatósági, illetve igazságügyi boncolás), illetve ezek kiegészítő vizsgálatait (például szövettani, toxikológiai vizsgálat).

elszenvedett sérülési, neme, kora a kérdésekre adott válaszként megállapításra kerül. Ezt követően végzik el a szövettani és toxikológiai vizsgálatokat, melyek eredményeire várni kell.⁶

1. számú táblázat: Kutatás során vizsgált változók

Változók rövidítése	Változók leírása I.
sértett kora	Sértett életkora
levetkőztetett sértett	Az elkövető levetkőztette a bűncselekmény elkövetése során a sértettet
nemi szerv sérülés	A sértettnek sérülései voltak a nemi szervén
végbél sérülés	A sértettnek sérülései voltak a végbél környékén
sértett ruházatát levágta	Az elkövető levágta a sértett ruházatát
kínzás	Az elkövető kínozta a sértettet
támadás eszközzel	Az elkövető valamilyen eszközzel támadta meg a sértettet
sértett alkoholt fogyasztott	A sértett alkoholt fogyasztott a támadást megelőzően
holttest elhagyatott helyen	Az áldozat testét elhagyatott helyen találták meg
támadás kézzel	Az elkövető pusztá kézzel támadott a sértettre, nem használt eszközt
halál oka fojtás	Elkövető megfojtotta a sértettet (eszközzel vagy pusztá kézzel)
támadás tompa tárgygal	Az elkövető tompa tárgygal támadta meg a sértettet
holttest privát beltéren	Az áldozat testét valamilyen privát beltéren találták meg
elkövető foglalkozott helyszínnel	Az elkövető foglalkozott a bűncselekmény helyszínével a támadás után
tettetárs	Az elkövető tettestárral követte el a bűncselekményt
sértett neme	Áldozat neme
elkövető eltulajdonított értéket	Az elkövető eltulajdonított valamit a sértettől
támadó eszköz lőfegyver	A támadó eszköz lőfegyver volt
támadó eszköz kés	A támadó eszköz szúró, vágó eszköz volt

6 Juhász Tamás korábbi életvédelmi területen dolgozó vizsgálóval folytatott konzultáció alapján.

Változók rövidítése	Változók leírása I.
támadó eszköz kötél	A támadó eszköz kötél, zsinag volt
test a támadás helyén	A sértett testét a támadás helyén találták meg
holttest rejtése	Az elkövető holttest felfedezhetőségével kapcsolatos viselkedése
helyszín állapota	A helyszín állapota rendezett vagy rendezetlen volt
sértett szájába helyezett valamit, betapasztotta	Az elkövető valamit helyezett a sértett szájába vagy betapasztotta
kéz sérülés	Sértettnek sérülései voltak a kezén
fej, arc sérülés	Sértettnek sérülései voltak a fej, arc környékén
láb sérülés	Sértettnek sérülései voltak a láb környékén
ütés rúgás száma	Kézzel, lábbal okozott sérülések száma
sértett arca betakarva	Betakarta a sértett egész arcát
torzó sérülés	Sértettnek sérülései voltak a torzóján

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Valamennyi függő változó kiválasztását nem taglalom, példaként említeném a tártstettségéről szóló változót. Hogy tettestárssal követték-e el az emberölés bűncselekményt, arra például az utalhat rögtön a helyszínből, hogy egyértelműen nem lenne elég egy személy fizikai ereje a bűncselekmény oly módon történő végrehajtásához. Például akasztott holttest esetén lehet látható, hogy egy elkövető nem tudta volna megvalósítani a bűncselekményt.⁷ Ilyen lehet még ha több, egy irányba mutató lábnyomcsapás van a helyszínen és azok összeegyeztethetők a bűncselekmény tényállásával. Szexuális motivációjú emberölés esetén, a holttesten talált lefogási nyomokból is lehet többes elkövetésre következtetni. Ezen túl, ha a helyszínen több támadó, elkövetési eszközt találnak, már a helyszínen is feltételezhető, hogy több elkövető követte el a cselekményt. Ezt a megállapítást a későbbiekben az ujjlenyomatok különbözősége tudja igazolni.⁸ Amennyiben tártstettségre utaló nyomokat nem rögzítenek

⁷ Juhász Tamás korábbi életvédelmi területen dolgozó vizsgálóval folytatott konzultáció alapján.

⁸ Dr. Gárdonyi Gergely PhD r. ezredes, az NSZKK Bűnügyi Szolgáltatási Főosztály vezetőjével folytatott konzultáció alapján.

a helyszíni szemle során, akkor szemtanúk elmondása vagy kamerafelvételek adhatnak erről információt. Ezek hiánya esetén előfordul, hogy csak valamely későbbi nyomozati cselekmény során vagy az eljárás végén derül ki a társas elkövetés. Bűnsegéd és felbujtó esetében például a tanúk, kamerafelvételek nélkül a helyszínen és a nyomozás kezdeti szakaszában nem lehet megállapítani a társas elkövetési alakzatot.⁹

Véleményem szerint jól látható, hogy ezek a megállapítások bár logikusak, gyakorlati tapasztalat nélkül nem vagy nehezen lehetne rájuk következtetni. A helyi szemlével kapcsolatos ismeretek tehát elengedhetetlenek a profilelemzés és az azzal kapcsolatos kutatások végrehajtásakor.

Összegzés

A pentagramos gyilkosság jó példa a pszichológiai megközelítésű, intuitív módon történő profilalkotásra, ahol pszichiátriai, pszichológiai ismeretekkel, tudományos rendszerezettség nélkül tudott következtetni Paul Britton az elkövető jellemzőire, mellyel sikerre vitte a nyomozást.

A Nickell ügy pedig ennek ellenpéldája, mely jelentős mérföldkőként áll az Egyesült Királyság profilelemzésének történetében. Megmutatja, hogy hiába volt jó szakember Paul Britton, a kellő tudományos megalapozottság nélkül egy profil könnyen félreviheti a nyomozást. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a klinikai profilalkotás hibás megközelítés lenne, azonban rávilágít, fontos, hogy egy ilyen módszer alkalmazásának is meglegyenek a megfelelő keretei, ellenőrizhető legyen, és ne nélkülözze a tudományos bizonyítékokat. Egy profilelemzési eljárás kidolgozását meg kell előznie egy tudományos követelményeknek megfelelő alapkutatásnak. Az eredményeknek reprodukálhatóknak és ellenőrizhetőknak kell lenniük, megnyitva ezzel más akadémikusoknak az utat, hogy megcáfolják, kiegészítsék vagy alátámasszák a kutatás eredményeit. Épp így, egy profilelemzési eljárás módszertanának is átláthatónak kell lennie (Alison & Rainbow, 2011).

Láthattuk, hogy például egy emberölés bűncselekmény motivációja megállapítható mind intuitív módon, mind statisztikai módszerekkel. Fontos szem előtt tartanunk, hogy – a fentiek figyelembevételével – mindig vizsgáljuk meg mi lehet a megfelelő módszer, vagy mely módszerek kombinációi hozhatnak eredményt egy ügy elemzése során. A külföldön alkalmazott profilelemzési módszerek multidiszciplináris megközelítésűek, amely sokkal inkább megalapozza

9 Juhász Tamás korábbi életvédelmi területen dolgozó vizsgálóval folytatott konzultáció alapján.

e nyomozástámogató módszer hitelességét, mintha kizárólagosan egyik vagy másik megközelítést alkalmaznánk.

E tanulmány igyekezett rávilágítani arra, hogy a fentiekén túl nagyon fontos eleme egy gyakorlatban alkalmazandó módszer kidolgozásának, vagy kutatási eredmények gyakorlatba való átültetésének, hogy egyrészt a kutatási célokat, másrészt a változóinkat is a szerint határozzuk meg, hogy az eredményeink ott alkalmazhatók legyenek.

Felhasznált irodalom

- Alison, L. & Rainbow, L. (2011). *Professionalizing Offender Profiling - Forensic and Investigative Psychology in Practice*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203809259>
- Canter, D. & Heritage, R. (1990). A multivariate model of sexual offence behaviour: Developments in 'offender profiling'. I. *Forensic Psychiatry*, 1(2), 185–212. <https://doi.org/10.1080/09585189008408469>
- Copson, G. (1995). *Coals to Newcastle? Part 1: A Study of Offender Profiling*. Home Office Police Research Group.
- Daniszewska, A. (2016). Serial Homicide. Profiling of Victims and Offenders for Policing. *Springer*: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-40054-9>
- Douglas, J. E., Ressler, R. K., Burgess, A. W. & Hartman, C. R. (1986). *Criminal profiling from crime scene analysis*, 4(4), 401–421. <https://doi.org/10.1002/bsl.2370040405>
- Fenyvesi Cs. (2013). A kriminalisztika alapkérdései. In Hautzinger Z. & Gaál Gy. (Szerk), *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV.* (pp. 341–349). Magyar Hadtudományi Társaság.
- Fenyvesi Cs. (2016). Bűnügyi sakkjátszma a kriminalisztikai princípiumok tükrében. *Belügyi Szemle*, 64(11), 40–57. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2016.11.2>
- Fujita, G., Watanabe, K., Yokota, K., Kuraishi, H., Suzuki, M., Wachi, T. & Ostuka, Y. (2013). Multivariate Models for Behavioral Offender Profiling of Japanese Homicide. *Criminal Justice and Behavior*, 40(2), 214–227. <https://doi.org/10.1177/0093854812458425>
- Garb, H. N. & Boyle, P A. (2003). Understanding why some clinicians use pseudoscientific methods: Findings from research on clinical judgment. *Science and pseudoscience in clinical psychology*. Guilford Press, 17–38.
- Haller J., Petőfi A. & Mészáros K. (2021). A profilozás könnyűségéről és nehézségéről – egy perspektívikus megközelítés. *Belügyi Szemle*, 69(12), 2069–2086. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.12.1>
- Innes, B. (2007). *Bűnös elmék*. Skandi-Wald Könyvkiadó Kft.
- Ivaskevics K. (2020). Bűnözői profilalkotás. In Haller J. (Szerk.), *Rendészeti Pszichológia* (pp. 111–147). Dialóg Campus.

- Ivaskevicz K. & Almond, L. (2019). Predicting the criminal record of Hungarian homicide offenders from crime scene behaviours. *Psychology, Crime & Law*, 26(1), 22-33. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2019.1611831>
- Lehoczki Á. (2014). Nehézségek és módszertani dilemmák a profilalkotás hazai kutatásában. *Magyar Rendészet*, 14(2), 51–61.
- Lohner K., Hermann Z. & Haller J. (2021). Szexuális motiváció nyomai a tetthelyen: kriminálpszichológiától a kriminalisztikáig. *Belügyi Szemle*, 69(10), 1813–1828. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.10.10>
- Nagy E. & Elekesné L. Z. (2004). A specifikus elkövetői profilalkotás elmélete és gyakorlata. *Belügyi Szemle*, 52(6), 51–65.
- Rainbow, L. & Gregory, A. (2009). Behavioural investigative advice: A contemporary view. *The Journal of Homicide and Major Incident Investigation*, 5(1), 71–82.
- Salfati, C. G. & Canter, D. (1999). Differentiating stranger murders: Profiling offender characteristics from behavioral styles. *Journal of Behavioural Sciences and the Law*, 17(3), 391–406. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0798\(199907/09\)17:3<391::AID-BSL352>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0798(199907/09)17:3<391::AID-BSL352>3.0.CO;2-Z)

Alkalmazott jogszabályok

7/2020. Módszertani levél: A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara módszertani levele a helyszíni halottvizsgálat során végzett orvosszakértői tevékenységről, 2020.

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Lohner K. (2021). Profilalkotás – kutatásokon át a helyszíni szemléig. *Belügyi Szemle*, 69(12), 2119-2135. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.12.4>